

TIEDUSTELUT SUHTEESSA KYSYMYKSIIN JA DIREKTIIVEIHIN: KATEGORIOIDEN KAKSIKASVOISUUDESTA

Useimmissa kieliopin kuvauksissa erotetaan toisistaan modaaliset, kieliopilliset lausetyypit ja niitä vastaavat (puhe)funktiot (esim. Hakulinen ja Karlsson 1979: 259–295; Halliday 1984 ja 2004; Forsberg 1998: 59–64; Iso suomen kielioppi s. 845–846). Välillä suhde puhefunktion ja lausetyypin välillä on yksi yhteen, mutta usein puhefunktio selviää vain kontekstista. Esimerkiksi lause *voitko avata oven* on kieliopillisesti määritellen kysymyslause, interrogatiivi, mutta puhefunktioltaan sitä ei kuitenkaan yleensä ymmärretä kysymyksenä vaan direktiivinä eli ohjailuna ja kehotuksena toimintaan.

Pohdin tässä kirjoituksessa tiedustelu- ja (*anteeksi, missähän on Ratakatu*) ja niiden suhdetta toisaalta direktiiveihin (*avaa ovi*) ja toisaalta kysymyksiin (*mitä sulle kuuluu*).¹ Tarkastelen ensin direktiivien ja kysymysten yhteisiä piirteitä ja eroja. Tämän jälkeen vertaan keskenään kahta rakenteeltaan samantyyppistä kysymyslausesta ja pohdin, miksi ja millaisessa kontekstissa toista niistä voisi puhefunktioltaan pitää ennemminkin tiedusteluna kuin kysymyksenä. Yleisemmällä tasolla tämä johtaa pohtimaan kielellisten kategorioiden rajoja: sitä, miten kategoriat voivat olla myös kaksikasvoisia eli aucta kahteen suuntaan.

¹ Kirjoituksen idea on syntynyt pro gradu -työni (Haapala 2003) sivujuonteesta. Pro gradu -työssäni tutkin direktiivejä laajemmin.

KYSYMYKSET JA DIREKTIIVIT PUHEFUNKTIOINA

Kysymykset ja direktiivit jaotellaan yleensä kielen kuvauksissa kahdeksi toisistaan erilliseksi kategoriaksi: kysymyksillä haetaan informaatiota ja direktiiveillä yritetään saada vastaanottaja tekemään jotakin. Kysymyksen ja direktiivin puhefunktiot erotetaan toisistaan siis sen mukaan, mitä kielellä tehdään. Esimerkiksi Isossa suomen kieliopissa (jossa on mukana myös keskustelunanalyttinen näkökulma) direktiiviksi määritellään ohjaileva lausuma, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuttavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla (esimerkiksi *olkaa hiljaa*). Direktiivit ovat yleensä vierusparin etujäseniä eli edellyttävät jälkijäsentä, puhekumppanin reaktiota. (Aidoiksi) kysymyksiksi puolestaan määritellään puhe-toiminnot, joiden pääasiallinen tehtävä on antaa vastaanottajalle jokin puuttuva tieto tai varmistus tämän oletamaan asiointilaan (esimerkiksi *tuletko sinä mukaan*). Kysyjä tarvitsee tämän varmistuksen tai tiedon joko voidakseen jatkaa puhettaan tai muuta meneillään olevaa toimintaansa, tai hän esittää puhekumppanille kysymyksen, jotta hän saisi tämän kertomaan jostakin tietystä puheenaiheesta tai jatkamaan aloittamaansa kertomusta. (Iso suomen kielioppi s. 1560, 1588.)

Vastaavasti funktionaalisen kieliopin edustaja M. A. K. Halliday (1984; 2004) erottaa toisistaan modaalisten lausetyyppien perusteella laajat puhefunktiot, joita ovat muun muassa kysymykset ja käskyt. (Hallidayn ja perinteisen kieliopin käsky-termin asemesta käytän kuitenkin termiä direktii-

vi, sillä käsittääkseni ero Ison suomen kieliopin direktiivin ja Hallidayn käskyn välillä on lähinnä terminologinen.) Kysymyksessä vaihdetaan abstraktilla tasolla kielellistä (tai muuta semioottista) informaatiota, kun taas direktiivissä vastapuoli pyritään saamaan tekemään jotakin. Kysymyksessä puhuja siis pyytää kielellistä informaatiota (*mikä sinun nimesi on*) ja direktiivissä puolestaan ei-kielellistä toimintaa, joka kohdistuu tavaroihin, palveluksiin tai tekoihin (*anna suolaa, lähde pois*)² ja johon näin liittyy usein olennaisesti palvelumaisuus. (Halliday 1984: 11–16 ja 2004: 106–111; ks. myös Shore 1991; 1992: 167–204.)

Kysymyksen ja direktiivin yhteinen piirre on siis se, että molemmissa pyydetään jotain. Ne eroavat kuitenkin siinä, mitä pyydetään. Kysymyksessä pyydetään ja sen (preferoidussa) vastauksessa saadaan informaatiota. Direktiivissä taas pyydetään ei-kielellistä tavaraa tai (ei-kielellistä) tekemistä tai palvelusta ja siihen vastataan preferoidusti teolla.

KAKSI ERILAISTA KYSYMYSTÄ?

Teoreettisesti kysymyksen ja direktiivin ero on melko selvä. Käytännössä ei kuitenkaan ole yksiselitteistä, mikä määritellään teoksi eli palveluksen tai tavarannoksi ja mikä informaatioksi. Tarkastelen seuraavaksi tätä problematiikkaa kahden kysymyslauseen avulla. Molemmat esimerkit ovat Isosta suomen kieliopista (s. 1588, 1595), jossa ne esitellään kysymysten yhteydessä.

- (1) *No mitäs sä oot puuhannu.*
- (2) *Anteeksi, missähän on Ratakatu?*

² Direktiivin jälkijäsen, teko, on yleensä ei-kielellinen, mutta se voi olla myös kielellinen, kuten esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsi pyytää isäänsä lukemaan hänelle kirjan. Se, mitä pyydetään, on kuitenkin tällöinkin tekemistä, palvelusta, eikä informaatiota.

Esimerkki 1 on rakenteeltaan MI-interrogatiivi (Isossa suomen kieliopissa hakukysymys). Vuoron aloittaa diskurssipartikkeli *no*, joka on tyypillinen vuorojen alussa ja topikaalisissa siirtymissä (ks. Raevaara 1989). Lisäksi kysymyssanaan yhdistyy liitepartikkeli *-s* (*mitäs*), joka on yleinen kuulumisia kysyttäessä ja muodostaa puheenaiheen esittelyn kanssa kiteytyneen rakenteen, jolla uusia topiikkeja otetaan keskustelussa esille (Raevaara 2004).

Myös esimerkki 2 on rakenteeltaan MI-interrogatiivi. Vuoron aloittaa partikkeli *anteeksi*, joka kytkee sanotun tiettyyn tulkintakehykseen ja puhujien rooleihin: puhuja häiritsee vastaanottajaa esimerkiksi kadulla pyytämällä häneltä neuvoa. *Anteeksi* toimii tässä keskustelua avaavana lausumana ja huomionkohdistimena, jolla puhuja kiinnittää vastapuolen huomion, ja sen voisikin mahdollisesti korvata myös muilla huomionkohdistimilla, kuten *hei*, *sori*, *kuule* tai vaikkapa *päivää*. Lisäksi se toimii eräänlaisena kontekstivihjeenä: puhuja ennakoii sen avulla, että tulossa on toinen lausuma, joka toimii puhujan varsinaisena tekona (ks. Gumperz 1982: 131). Esimerkin 1 tavoin myös esimerkissä 2 kysymyssanaan liittyy liitepartikkeli, mutta tässä tapauksessa *-hAn*. Sävyartikkeli *-hAn* esiintyy usein kysymyslauseessa ja vaikuttaa sen illokutiiviseen sävyyn muun muassa lieventämällä hakukysymyksen sävyä (Hakulinen ja Karlsson 1979: 288, Hakulinen 2001 [1976]: 45–50). *-hAn* voi myös tuoda kysymyslauseeseen implikaation, että kysymys sisältää yhteistä tai tuttua tietoa, ja se on yleinen muun muassa epäroivissa tiedusteluissa (Iso suomen kielioppi s. 798). Esimerkkilauseeseen 2 *-hAn* tuntuu tuovan sekä jonkinlaista sävyn lievennystä tai vastaanottajan huomioimista (mahdollisesti kohteliaisuutta) että viittausta epärointiin; ikään kuin puhuja antaisi ymmärtää, että hän ei pidä tiedon saamista itsestään selvänä.

Esimerkkilauseet 1 ja 2 ovat rakenteeltaan hyvin samanlaisia MI-interrogatiiveja, ja molemmat vaikuttavat puhefunktioltaan olevan kysymyksiä. Tarkastelemalla näitä lauseita yksittäisinä ja kontekstista irrallaan niiden puhefunktiosta on vaikea saada sen enempää tietoa kuin että molemmissa pyydetään informaatiota. Hedelmällisempää onkin tarkastella lauseita keskustelunanalyysin tapaan vuoroina ja osana keskustelua, jolloin myös niiden toiminnallinen luonne avautuu. Keskusteluntutkijat ovat todenneet, että kysymysten tunnistamisessa ja funktionaalisessa kuvauksessa on olennaista tarkastella vuoron sekventiaalista asemaa keskustelussa. Kysymysten tulkinnassa avainasemassa on kysymystä seuraava vuoro, jälkijäsen, joka osoittaa, onko vastaanottaja tulkinnut edeltävän vuoron kysymykseksi vai esimerkiksi direktiiviksi. (Ks. Schegloff 1984: 31–36; Heritage 1996 [1984]: 250–257; Raevaara 1993.)

Itse pohdin sekventiaalisuutta tässä vielä vieruspareja laajemmin ja tarkastelen jälkijäsenen lisäksi myös kysyjän mahdollista reagointia saamaansa vastaukseen, niin sanottua kolmannen position vuoroa. Kolmannen position vuoro liittyy kiinteästi vieruspariin, ja sen avulla etujäsenen esittäjä arvioi jälkijäsentä; se siis laajentaa vierusparia jäljestäpäin (*post-expansion*) (Raevaara 1997: 82). Tarkastelen sitä, millaisia toimintakokonaisuuksia vuoroista rakennetaan, millä tavalla kolmas vuoro kytkeytyy edellisiin vuoroihin ja mitä se kertoo ensimmäisestä vuorosta. Kolmannessa vuorossa puhuja joko vahvistaa, että vastaaja on toisessa vuorossaan ymmärtänyt hänen kysymyksensä toivotulla tavalla, tai sitten korjaa tätä ymmärrystä (Heritage 1997: 162–163; ks. myös Raevaara ym. 2001: 26).

Esimerkkilauseiden kohdalla keskustelu voisi kulkea esimerkiksi seuraavasti:

▷

- (3) – *No mitäs sä oot puuhannu.*
 – *No jumpannu.*
 – *Ai jaa. / Ai. / Aha.*
- (4) – *Anteeksi, missähän on Ratakatu?*
 – *Ratakatu on tuolla heti kulman takana. / Kävele suoraan eteenpäin ja käänny sitten vasemmalle.*
 – *Okei. Kiitos. / Joo. Kiitos.*

Tarkasteluni on suuntaa-antava siinä mielessä, että esimerkkini ovat osin kuvitteellisia. Esimerkissä 3 edellä tarkastellun ensimmäisen vuoron lisäksi myös toinen vuoro (*no jumpannu*) on peräisin Ison suomen kieliopin esimerkistä. Alkuperäinen katkelma Isossa suomen kieliopissa sisältää kuitenkin vain nämä kaksi ensimmäistä vuoroa, ja lisäämäni kolmas vuoro (*ai jaa*) on kuvitteellinen — joskin hyvin mahdollinen, kuten voi huomata tarkastelemalla vastaavia keskusteluja, joissa kysytään kuulumisia (ks. esim. Raevaara 2004; Sorjonen 2001: 209–278). Esimerkissä 4 puolestaan vain ensimmäinen vuoro on peräisin Isosta suomen kieliopista. Toinen ja kolmas vuoro pohjautuvat sen sijaan tekemiini havaintoihin vastaavissa tilanteissa; olen muun muassa merkinnyt muistiin tavaratalon neuvonnassa esitettyjä kysymyksiä ja niiden vastauksia. Tällaisia *missä on x* -interrogatiiveja seuraavat vuorot ovat rakenteiltaan ja leksikaalisiltaan valinnoiltaan hyvin samantyyppisiä kuin esimerkissä 4.

Esimerkin 3 jälkijäsenessä vastaaja tuottaa interrogatiiviin *no mitäs sä oot puuhannu* preferoidun vastauksen antamalla pyydetyn informaation: *no jumpannu*. Tätä jälkijäsentä seuraavassa kolmannessa vuorossa kysyjä todennäköisesti vastaanottaa saamansa tiedon uutena: *ai jaa, ai, aha* tai muuta sellaista (vrt. esimerkiksi *ai niin*) (ks. Sorjonen 1999: 223 ja Iso suomen kielioppi s. 773–774), minkä jälkeen keskustelu jatkuu. Myös esimerkin 4 jälki-

jäsenessä vastaaja tuottaa preferoidun vastauksen antamalla informaatiota eli kertomalla, miten Ratakadulle pääsee. Tämän jälkeen kolmannessa vuorossa kysyjä vastaanottaa ensin partikkelilla *joo* tai *okei* annetun vastauksen ymmärrettyä ja riittävänä, minkä jälkeen hän sanoo partikkelin *kiitos*. *Joo* ja *okei* toimivat myös keino- na vastaanottaa direktiivejä, sillä esimerkiksi *joo* voi toisaalta liittyä myös imperatiivimuotoiseen jälkijäsenen: tienkysymistilanteissa vastaajan neuvo on usein imperatiivimuodossa, jolloin *joo* voi ilmaista myös neuvon käsittelyä ongelmattomana (Sorjonen 2001: 97–98, 107–108). Partikkeleja *okei* ja *selvä* käytetään myös ilmaisemaan myöntyvyyttä niin sanottujen laajennettujen direktiivien (*extended directive*) vastauksissa ja ilmaisemaan toiminnan käsittelyä mahdollisesti päättyväksi (Sorjonen 2001: 111).

Mielenkiintoista esimerkissä 4 on kuitenkin se, että kolmas vuoro merkitsee jälkijäsenen *kiitos*-partikkelilla myös palvelukseksi. Esimerkissä 3 kolmas vuoro sen sijaan merkitsee jälkijäsenen ainoastaan uudeksi informaatioksi: *ai jaa*-, *ai*- tai *aha*-partikkelin tilalle tai oheen olisi vaikea kuvitella kiitosta (– *no jumpannu*. – *ai jaa, kiitos*.). Esimerkissä 4 *kiitos*-partikkelia olisi kuitenkin vaikea jättää pois — havaintojeni mukaan *kiitos* tai vastaava (esimerkiksi *kiitti, kiitoksia*) liittyy tällaisiin keskustelua avaaviin *missä on x* -interrogatiiveihin lähes poikkeuksetta. *Kiitos* ilmaisee tulkinnan paitsi juuri edeltävästä toisesta vuorosta myös sitä edeltävästä puhujan omasta vuorosta, sen puhefunktiosta: vasta kun *kiitos* on sanottu, vastapuolen toimintaa on kyseisessä kontekstissa käsitelty myös palveluksena. Juuri tämä kiittäminen erottaakin näiden esimerkkien ensimmäisten vuorojen puhefunktiot toisistaan. Yleensä nimenomaan palveluksesta kiitetään mutta pelkästä informaatiosta ei.

TIEDUSTELUT PUHEFUNKTIONA

Edellisen perusteella voitaisiin ajatella, että jotkin interrogatiivit ovat puhefunktioiltaan lähempänä informaation pyyntöä eli prototyypistä kysymistä kuin toiset. Kutsun tässä (tyypillisiksi) kysymyksiksi näitä esimerkin 3 kaltaisia interrogatiivina todellistuvia toimintoja, joissa pyydetään ainoastaan informaatiota. Kysymyksistä voidaan kuitenkin erottaa muun muassa sellaiset toiminnot, joissa pyydetään sekä tietoa että — ainakin välillisesti — palvelusta (esimerkki 4). Tällaiset toiminnot ovat puhujan edun mukaisia, ja niiden preferoitu vastaus tuottaa hänelle palveluksen. Kutsun tällaisia toimintoja tiedusteluiksi. Tiedusteluja voivat olla juuri edellä esitetyn tilanteen kaltainen tien kysyminen tai vaikkapa kellonajan kysyminen.

Kysymyksissä pyydetävä hyödyke on selvästi informaatiota, mutta tiedustelussa hyödykkeeseen sisältyy sekä kieli että toiminta, palvelus. Molemmissa vaihdetaan informaatiota, mutta tiedustelussa kyse ei ole kuitenkaan samanlaisesta vaihdosta kuin vaikkapa kysymyksessä *mitäs sä oot puuhannu* tai *mitä kuuluu*, sillä vastaaja joutuu informaation antaakseen tekemään myös pienen palveluksen tai ainakin näkemään hieman vaivaa — onhan tämän esimerkiksi katsottava kelloaan voidakseen vastata tai yleensä mietittävä hetki, ennen kuin osaa kertoa reitin parhaiten. Vaikka vaivannäkö olisi hyvinkin pieni tai olematon, informaatio kuitenkin tuottaa puhujalle palveluksen, josta hän kiittää. Olennaista ei siis ole vastaajan tekemän palveluksen todellinen suuruus, vaan se, millaisena puhuja sitä pitää: kiittämällä hän osoittaa, että kyse on muustakin kuin informaation vaihdosta. (Vrt. myös Lauranto 2004, joka erottaa prototyypisistä kysymyksistä tuttuja välisiä ohjeenhakukysymykset.)

Tiedustelujen voi siis katsoa erottuvan kysymyksistä ja lähestyvän jonkin verran direktiivejä. Toisaalta tiedustelut eivät kuitenkaan ole varsinaisia direktiivejä — jo siitäkin syystä, että toisin kuin direktiiveihin, tiedusteluihin ei voi vastata muuten kuin kielen avulla (tai muun semioottisen systeemin avulla, esimerkiksi osoittamalla kelloa) eli antamalla informaatiota.

Tiedustelut ovat tilannespesifisiä, ja niitä käytetään erityisesti neuvontatilanteissa, joissa kysytään esimerkiksi tietä, jonkin paikan sijaintia tai kellonaikaa. Näissä tilanteissa puhujille muodostuu tietyt roolit: toinen on asiantuntija (neuvon antaja), toinen maallikko (neuvon pyytäjä). Usein puhujien välinen sosiaalinen etäisyys on suuri eli he eivät tunne toisiaan. Informaation pyyntö voi toimia tiedusteluna mahdollisesti myös muissa (institutionaalisissa) tilanteissa, kuten erilaisissa virkailijan ja asiakkaan välissä asiointitilanteissa. Olennaista on se, millaiseksi tiedustelun esittäjä mieltää tilanteen ja informaation pyynnön palvelumaisuuden. Tiedustelut, kuten muutkin puhefunktioit, voidaankin määritellä ainoastaan kontekstissaan. Tietynlaisessa tilanteessa *missähän on Ratakatu* voisikin (tosin ilman vuoron aloittavaa *anteeksi*-huomionkohdistinta) toimia myös aitona tai retorisisena kysymyksenä; esimerkiksi luokkahuonekeskustelussa, jossa opettaja testaisi opiskelijoilta Helsingin tuntemusta. Tällaisessa tilanteessa kolmas vuoro tuskin sisältäisi opettajan kiitosta. (Ks. vastaava esimerkki kellonajan kysymisestä Scollon ja Scollon 1995: 8, 18–20.)

Kuvaamani kaltaiset tiedustelut näyttävät siis liittyvän institutionaaliin tilanteisiin. Tiedusteluista voitaisiin laajemmin puhua myös tilannetyypinä. Tilannetyypinä tiedustelulla on tietynlainen kokonaisrakenne, ja institutionaalisille keskusteluille tyypillisesti myös tiedustelun kokonaisrakenne on vakiintunut ja sisältää ainakin

osaksi samantyyppisiä toimintavaiheita kuin muissa palvelutilanteissa (ks. esimerkiksi Kela- ja R-kioskikeskustelujen kokonaisrakenteesta Raevaara ja Sorjonen tulos-sa). Tiedustelujen kokonais rakenne koostuu tyypillisesti ainakin seuraavista toimintavaiheista:

- 1) huomion kohdistaminen ja tiedustelu esittäminen
- 2) tiedusteluun vastaaminen (informaation ja palveluksen antaminen)
- 3) reagoiminen informaatioon ja kiittäminen palveluksesta.

Tiedusteluja voisi kutsua myös kysymyksiksi palvelutilanteissa tai palvelumaisiksi kysymyksiksi: kysymys, jonka preferoitu vastaus tuottaa kysyjälle palveluksen, saa palvelumaisia piirteitä. Tätä palvelumaisuutta voi tarkastella myös kohteliaisuustutkimuksen näkökulmasta. (Kohteliaisuudesta ks. esim. Brown ja Levinson 1987; Scollon ja Scollon 1995; Kasper 1996; Watts 2003).³ Selvin palvelumainen piirre on tiedustelun jälkijäsentä lähes poikkeuksetta seuraava kiittäminen, mutta tiedustelun palveluluonteesta kertoo myös tie-

dustelun muotoilu, sen morfosyntaktiset valinnat. Kun pyydetään palvelusta tunte mattomalta henkilöltä, interrogatiivia ei yleensä ilmaista helpoimmalla ja yksinker taisimmalla tavalla vaan se muotoillaan vastaanottaja huomioiden (vertaa *missä on Ratakatu* ja *anteeksi, missähän on Ratakatu*).⁴ Tiedusteluissa korostuukin niin sanotu etäkohteliaisuus tai negatiivinen kohteliaisuus,⁵ joka on ominaista erityisesti direktiiveille ja jossa palveluksen pyyntöä lievennetään muun muassa anteeksipyynnöllä tai pahoittelulla sekä erilaisilla lieventävillä pikkusanoilla ja liitepartikkeleilla, kuten *vain, vähän* ja *-hAn* (ks. Brown ja Levinson 1987).

LOPUKSI

Olen edellä pohtinut kysymysten ja direktiivien puhefunktioita ja tarkastellut lähemmin kahta kysymyslauseetta. Tarkastelemalla näitä kysymyslauseita osana keskustelua ja erityisesti niiden kolmansia vuoroja olen esittänyt, että tietyyntyyppisissä tilanteissa kyse ei ole pelkästään informaation antamisesta vaan myös palveluksesta ja että tällaisten tapausten voitaisiin katsoa muodostavan

³ Keskustelututkimuksen suhdetta kohteliaisuuteen pidetään usein ongelmallisena muun muassa sillä perusteella, että kohteliaisuus viittaa puhujan intention, josta ei voi saada välitöntä tietoa (Olin 1996: 78). Kohteliaisuuden voi kuitenkin nähdä myös laajemmin, jolloin se ei ole yksipuolisesti puhujan intention tutkimista vaan sosiaalinen ja vuorovaikutuksellinen ilmiö. Keskustelijat rakentavat kohteliaisuutta yhdessä muun muassa vuorovaihoilla, preferenssijäsennyksellä ja vastaanottajaan suuntautumisen periaatteella, ja kohteliaisuus liittyy tällöin koko keskustelun rakenteeseen. (Ks. Kasper 1996: 15; Piirainen-Marsh 1995: 51–52.)

⁴ Luonnollisestikaan puhetilanteeseen osallistuvien tutuus ei ole ainoa relevantti tekijä, vaan myös muut sosiolingvistiset muuttajat, kuten ikä, sukupuoli ja muut vastaavat tekijät, saattavat vaikuttaa ilmaisuun. Näistä muuttajista samoin kuin siitä, miten palveluksen pyyntöä mahdollisesti lievennetään erilaisissa tilanteissa, tarvittaisiin kuitenkin lisätutkimusta.

⁵ Tämä pyrkimys etäkohteliaisuuteen näkyy mielenkiintoisella tavalla suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjoissa, joiden dialogeissa esitellään melko runsaasti tiedusteluja; yleensä juuri tien tai jonkin paikan sijainnin kysymistä. Dialogien tiedusteluissa tuntuu vaikuttavan pyrkimys tehdä tiedusteluista selvästi palvelumaisia, sillä niissä käytetään paljon direktiivellisiä tyypillisiä etäkohteliaisuutta, kuten pyynnön kehystämistä, modaali-verbien ja konditionaalimuotoa (*anteeksi, voititteko sanoa, missä...*). (Ks. Haapala 2003; Tanner tulossa.) Tällaisten tiedustelujen avulla luodaan siis, tahattomasti tai tarkoituksella, mielikuva siitä, että kysytty asia vaatii tavallista suurempaa palvelusta ja vastaanottajan erityistä huomioimista, ikään kuin kyseessä olisi varsinainen palveluksen pyyntö, direktiivi.

oman, kysymyksistä eriytyvän puhefunktion, tiedustelut. Tiedusteluilla on sekä direktiivien että kysymysten piirteitä. Tässä mielessä tiedustelut ovat siis näiden kahden kategorian rajalla, ikään kuin palvelumaisia kysymyksiä.

Tarkoitukseni ei olekaan ollut jakaa kysymyksiä, tiedusteluja ja direktiivejä selvärajaisiin luokkiin. Pikemminkin olen halunnut osoittaa, että kyse on toisiinsa limittyvistä puhefunktioista. Vaikuttaisi siltä, että direktiivisyys ja kysyvyys puhefunktioina eivät sulje toisiaan pois, jolloin luokkia ei voi ajatella vain toisilleen vaihtoehtoisina kategorioina, vaan ne voivat myös yhdistyä.⁶ Tiedusteluja voi pitää juuri tällaisena välimuotona, hybridinä, joka sijoittuu direktiivien ja kysymysten rajapinnalle. Se yhdistyy samalla molempiin mutta eroaa niistä juuri siksi että kuuluu molempiin, aukeaa molempiin suuntiin. Tiedustelujen luonnetta ei siis niiden kaksikasvoisuuden vuoksi voi selittää tarkastelemalla niitä yksinomaan kysymyksinä tai direktiiveinä.

Esimerkkilauseiden avulla esittämäni havainnot olivat varsin skemaattisia. Jotta tiedusteluista — niiden esiintymisestä, tilanteisesta variaatiosta ja sekventiaalisesta jäsennyksestä — saataisiin luotettavampaa tietoa, havainnot vaativat tuekseen isompaa otosta ja systemaattisempaa analyysia. Tällaisia aineistoja ei kuitenkaan tällä hetkellä ole. Tähän on saattanut vaikuttaa se, että tiedustelukeskustelut ovat tyypillisesti kahden toisilleen tuntemattoman henkilön lyhyitä kohtaamisia esimerkiksi kadulla, jolloin niitä on käytännössä vaikea tallentaa. Laajentamalla aineistotyyppisiä ja ke-

hittämällä aineistonkeruumenetelmiä voitaisiin kuitenkin tutkia paremmin tiedustelujen variaatiota ja niihin liittyviä sosiolingvistisiä muuttujia. ■

JOHANNA TANNER

Sähköposti: johanna.p.tanner@helsinki.fi

LÄHTEET

- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEVEN 1987: *Language and politeness: Some universals in language usage*. Studies in interactional sociolinguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali: muoto ja merkitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- GIVÓN, TALMY 1989: *Mind, code and context: Essays in pragmatics*. London: Erlbaum.
- GUMPERZ, JOHN J. 1982: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAAPALA, JOHANNA 2003: *Anteeksi, voitko puhua hitaasti vai Ole sinä hiljaa, mies?* Kohteliaisuus suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjojen dialogien direktiiveissä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI 2001 [1976]: Liitepartikkelin *-han/-hän* syntaksia ja pragmaatiikka. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkkuna (toim.), *Auli Hakulinen. Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuo-*

⁶ Kategorioiden absoluuttisuus on toki kyseenalaistettu usein ennenkin (ks. esimerkiksi puheaktijatkumoista Givón 1989: 151–156; ks. myös Forsberg 1998: 64–65). Olen kuitenkin koettanut tuoda esille, miten tiedusteluissa on kyse nimenomaan kaksikasvoisuudesta eikä ainoastaan kategorioiden rakentumisesta prototyyppisyyden periaatteiden mukaisesti tai kategorioiden jatkumomaisuudesta.

- sikymmeneltä* s. 44–90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HALLIDAY, M. A. K. 1984: Language as code and language as behaviour: A systemic-functional interpretation of the nature and ontogenesis of dialogue. – Robin P. Fawcett, M. A. K. Halliday, M. Sycney & Adam Makkai (toim.), *The semiotics of culture and language: Language as social semiotic* s. 3–35. Osa I. London: Frances Pinter.
- 2004: *An introduction to functional grammar*. 3. painos, tarkistanut Christian M. I. M. Matthiessen. London: Arnold.
- HERITAGE, JOHN 1996 [1984]: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. [Garfinkel and ethnomethodology.] Suomentaneet Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Helsinki: Gaudeamus.
- 1997: Conversation analysis and institutional talk. Analysing data. – David Silverman (toim.), *Qualitative research: Theory, method and practice* s.161–182. London: Sage Publications.
- Iso suomen kielioppi = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KASPER, GABRIELE 1996: Politeness. – Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert & Chris Bulcaen (toim.), *Handbook of pragmatics 1996*. Amsterdam: John Benjamins.
- LAURANTO, YRJÖ 2004: Puheen jaksotus, intonaatio ja välikielen pragmatiikan jäljitely puhe. – Boglarka Straszer & Anneli Brown (toim.), *Suomen kielen prosodian opettamisen ja oppimisen kysymyksiä* s. 47–116. Kakkoskieli 5. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- OLIN, KATRI 1996: Kysymysten rakenteesta heijastuva kuulijaan suuntautumisen. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja II* s. 47–79. Kieli 10. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PIIRAINEN-MARSH, ARJA 1995: *Face in second language conversation*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- RAEVAARA, LIISA 1989: *No* — vuoronalkuinen partikkeli. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja 1* s. 147–161. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1993: *Kysyminen toimintana. Kysymys–vastaus–vieruspareista arki-keskustelussa*. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1997: *Vierusparit — esimerkkinä kysymys ja vastaus*. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.
- 2004: *Mitäs me sovittais. S-partikkelin sisältävien hakukysymysten tehtävistä*. – *Virtittäjä* 108 s. 531–558.
- RAEVAARA, LIISA – RUUSUVUORI, JOHANNA – HAAKANA, MARKKU 2001: Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana & Liisa Raevaara (toim.), *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia* s. 11–38. Tietolipas 173. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- RAEVAARA, LIISA – SORJONEN, MARJA-LEENA tulossa: Vuorovaikutuksen osanottajien toiminta ja genre: keskusteluanalyysin näkökulma. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre — tekstilaji*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SCHEGLOFF, E. A. 1984: On questions and ambiguities in conversation. – J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.), *Structures of social action. Studies in conversation analysis* s. 28–52. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCOLLON, RON – WONG SCOLLON, SUZANNE 1995: *Intercultural communication. Language in society* 21. Oxford: Blackwell.
- SHORE, SUSANNA 1991: A systemic-functional perspective on mood. – J. Niemi (toim.), *Papers from the eighteenth Finnish conference of linguistics. Kielitieteellisiä tutkimuksia* s. 235–255. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 1992: *Aspects of a system-functional grammar of Finnish*. Väitöskirja. Sydney: School of English and linguistics, Macquarie University.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1999: Dialogipartikkelien tehtävistä. – *Virittäjä* 103 s. 170–194.
- 2001: *Responding in conversation: A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- TANNER, JOHANNA tulossa: Politeness in Finnish L2 textbook dialogues. – Leila Mattfolk, Sara Nordlund & Jan-Ola Östman (toim.), *Language, politeness and gender: The pragmatic roots*. Helsinki: Nordica.
- WATTS, RICHARD 2003: *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.